

Ethiek van de zorg in christelijk perspectief

Leergang 2023

“Indien iemand spreekt, die spreke als de woorden Gods; indien iemand dient, die diene als uit kracht, die God verleent; opdat God in allen geprezen worde door Jezus Christus, Welken toekomt de heerlijkheid en de kracht, in alle eeuwigheid. Amen.” 1 Petrus 4:11

Welkom!

Beste deelnemer aan de leergang “Ethiek van de zorg in christelijk perspectief”, van harte welkom! Wat goed dat je je voor deze leergang hebt aangemeld. In acht cursusdagen maken we een rondgang langs de belangrijkste onderwerpen in de ethiek van de zorg. Iedere collegedag bestaat uit

- een theoretisch-ethisch deel (bijvoorbeeld ‘waardigheid’),
- een toegepast-ethisch deel (zoals ‘waardig sterven’ en goede zorg rond het levenseinde), en een
- praktisch-ethisch deel (bijvoorbeeld: hoe ga ik om met een euthanasieverzoek in mijn instelling?)

Je maakt kennis met methoden en argumenten vanuit zowel de filosofie als vanuit de theologie. En steeds staat de vraag centraal: ‘hoe vorm ik me hier als gelovig christen een standpunt in?’ En ook: ‘hoe wissel ik hierover van gedachten met niet of andersgelovigen?’

Inhoud, persoonlijke groei en vitaliteit

Deze mantra staat centraal in de leergang: *inhoud*, omdat we diverse inhoudelijke ethische thema’s ontdekken en daarmee actief aan de slag gaan. *Persoonlijke groei*, omdat ook dit als een rode draad door de leergang heen loopt. Om de lesdag (dus 4x) werken we met een vorm van persoonlijke reflectie en/of intervisie, begeleid door professionele coaches van de CHE. Tenslotte ook *vitaliteit*: een goed professional in de zorg, zorgt allereerst ook goed voor zichzelf. Concreet realiseren we dit door iedere collegedag tijd te nemen voor beweging¹, onder begeleiding van een professioneel beweegcoach, maar ook voor gezond eten en drinken.

Vorbereiding

Op iedere collegedag bereid je je voor aan de hand van de verplichte en evt. aanbevolen literatuur. Soms is er ook een voorbereidingsopdracht. Grofweg staat er voor deze leergang een totaal aantal van 168uur. Halen we daar de 64uur van de 8 cursusdagen af, en ook de 40 uren voor de schrijfoopdracht (zie hieronder), dan blijven in totaal 64 uren over. Dat betekent 8 uur (1 dag) studie/vorbereiding per collegedag.

¹ We bevelen aan om sport(ieve)kleding en wandelschoenen mee te nemen naar iedere lesdag

Schrijfpdracht

Als eindproduct maak je een schrijfpdracht. Dat is een stuk van ca. 3.500 tot 4.000 woorden, waarin je beargumenteerd je eigen visie op een moreel vraagstuk uiteenzet. Dit stuk kan de vorm krijgen van een essay, een (kranten)artikel, of bijvoorbeeld een beleidsdocument. Hierbij maak je gebruik van de aangereikte, en liefst ook zelf gevonden literatuur. Voor de schrijfpdracht staan 40 uren.

Reader is groeidocument

Deze reader is een groeidocument. We hebben een programma opgesteld van 8 dagen, maar voor dag 2 tot en met 8 geldt dat er nog ruimte is voor jullie inbreng. Graag doen we de 'finishing touch' voor de weken 2 tot en met 8 in overleg met jullie deelnemers, zodat de opdrachten, (toegepaste) thematiek en dus ook de literatuur nog kan wijzigen. De inhoud van en voorbereiding voor dag 1 staat al wel vast (zie onder).

We zullen de definitieve inhoud plus verplichte/aanbevolen literatuur van de volgende lesdag steeds daags na de vorige lesdag bekend maken. Bijvoorbeeld: de definitieve inhoud plus literatuur van lesdag 2 krijgen jullie door op dinsdag 17 januari 2023.

Tenslotte

We zien uit naar mooie en leerzame ontmoetingen met elkaar, gedreven door de woorden uit 1 Petrus 4:11.

Met hartelijke groet!

Stef Groenewoud, cursusleider

Jeanette de Korte en Jan Piet Vlasblom, supervisoren persoonlijke ontwikkeling

Arthur Alderliesten, coördinator leergang

Annemarie Kuijvenhoven, Weetwatjegelooft.nl

Algemene cursusinformatie

Docenten

- Stef Groenewoud (fulltime kerndocent)
- Jeanette de Korte (supervisor)
- Jan Piet Vlasblom (supervisor)
- Arthur Alderliesten (coördinator, parttime kerndocent)
- Geert van Dijk (beweegcoach)
- Henk Jochemsen (gastdocent)
- Bert-Jan Heusinkveld (gastdocent)
- Bart Cusveller (gastdocent)
- Govert Buijs (gastdocent)
- Martin den Heijer (gastdocent)
- Elise van Hoek (gastdocent)
- Marije Stegenga (gastdocent)
- Theo Boer (gastdocent)

Coördinatoren

- **Organisatorische en administratieve zaken:** Annemarie Kuijvenhoven, Weetwatjegeloof.nl, amkuijvenhoven@tukampen.nl, 06-16958926
- **Overige zaken:** Arthur Alderliesten, Professor Lindeboom Instituut, alderliesten@lindeboominstituut.nl 06-50731275

Standaard dagindeling

09.00-09.30 uur	Ontvangst (koffie/thee)
09.30-10.45 uur	Sessie 1
10.45-11.00 uur	Pauze
11.00-12.15 uur	Sessie 2
12:15-13:15	Bewegen
13.15-13.45 uur	Lunch
13.45-15.00 uur	Sessie 3
15.00-15.15 uur	Pauze
15.15-16.30 uur	Sessie 4
16.30-16:45	terugblik op de dag / vooruitblik volgende dag
16.45-17.00 uur	after glow (if wanted)

Cursuslocatie

Landgoed Zonneoord, Zonneoordlaan 17, 6718 TK Ede

De zes leerdoelen waarnaar wordt verwezen

De cursist die deze leergang doorloopt ...

1. heeft kennis van en inzicht in de belangrijkste medisch-ethische theorieën en vragen in de Nederlandse zorgsector en een evaluatie ervan vanuit christelijk perspectief;
2. is in staat om ethische, levensbeschouwelijke en religieuze aspecten van zorg-ethische vragen te identificeren;
3. is in staat om morele vragen in de zorg in verband te brengen met de persoonlijke levens- en wereldbeschouwing;

4. heeft geleerd om gesprekken over levensbeschouwelijke noties verscholen in morele zorgdilemma's te verbinden met de persoonlijke levensovertuiging en met de normativiteit besloten in de eigen professionele praktijk;
5. is in staat om respectvol en vruchtbaar om te gaan met verschillen in professionele achtergrond en ethische overtuigingen; kan daarbij gezichtspunten van anderen in de eigen positie integreren, zonder zich ongewild van persoonlijke fundamentele overtuigingen te laten afbrengen;
6. is in staat om constructief deel te nemen aan moreel beraad over ethisch beleid en over ethische dilemma's en om een dergelijk moreel beraad op te zetten.
7. heeft meer inzicht gekregen in zijn/haar eigen functioneren i.r.t. medisch-ethische vragen en heeft hierin persoonlijke groei doorgemaakt;
8. is doordrongen van het belang van persoonlijke vitaliteit en balans en raakt enthousiast om hiermee verder aan de slag te gaan.

Online leeromgeving

Ga naar www.wwig.nl/leergangzorgethiek en log in voor toegang tot de online leeromgeving. Hier vind je het programma en een link naar de voorgeschreven literatuur en video's.

De inhoud van deze reader is alleen bestemd voor eigen studie en gebruik. Het is niet toegestaan de inhoud te verspreiden.

Auteursrechthebbenden hebben / St. UvO heeft namens de auteursrechthebbenden TU Kampen toestemming gegeven voor de overname van genoemde gedeelten.

Programma 2023 op hoofdlijnen

Datum	Thema's – theorie	Thema's - toegepast	Docent
Dag 1 16 januari	<ul style="list-style-type: none"> • Inleiding ethiek • Opkomst bio-ethiek • Christelijke visie op ethiek van de zorg • 4 niveau's van chr. ethiek: <ul style="list-style-type: none"> - Levensbeschouwing - Geloofsovertuiging - Morele keuzes - Professionele identiteit • Persoonlijke ontwikkeling: jouw rol in de ethiek van alle dag 	<ul style="list-style-type: none"> • Narratieve wandeling (in het beweeguur; uitleg in sessie1 • Casuïstiek met eigen positie/functioneren in een normatieve praktijk 	<p>Stef Groenewoud Henk Jochemsen</p> <p>Stef Groenewoud Geert van Dijk Jan Piet Vlasblom (Jeanette de Korte)</p>
Dag 2 30 januari	<ul style="list-style-type: none"> • De zorg als normatieve praktijk • Zorgethiek • Deep reflection 	<ul style="list-style-type: none"> • Casus zorgrobot • Groepsgesprek n.a.v. deep reflection 	<p>Stef Groenewoud Henk Jochemsen</p>
Dag 3 13 februari	<ul style="list-style-type: none"> • Pers. Ontwikkeling • Ethiek van de zorg en de Bijbel • Theologische ethiek • Kenbronnen van moraal 	<ul style="list-style-type: none"> • Bibliodrama (sessie 1,2) • Oefenen met casuïstiek: 'twee keer denken' • Mensverbetering en een christelijke antropologie • Morele status van het embryo 	<p>Jan Piet Vlasblom Stef Groenewoud Bert Jan Heusinkveld</p>
Dag 4 6 maart	<ul style="list-style-type: none"> • Menselijke waardigheid • 'Waardig sterven' 	<ul style="list-style-type: none"> • Ethiek van de zorg rond het levenseinde, euthanasie, pall. zorg 	<p>Stef Groenewoud Arthur A. – zorg rond levenseinde perspectief GV Theo Boer</p>
Dag 5 20 maart	<ul style="list-style-type: none"> • Deugdethiek • Analyse circel • Professionele identiteit • Pers. Ontwikkeling (sessie 3) 	<ul style="list-style-type: none"> • Groepsactiviteit m.b.t. eigen professionele ontwikkeling 	<p>Stef Groenewoud Bart Cusveller</p>
Dag 6 3 april	<ul style="list-style-type: none"> • Rechtvaardigheidstheoriën <p>Pers. Ontwikkeling (interview: rapportage over tussenliggende periode, en nieuwe casuïstiek) – sessie 2</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Keuzes in de zorg • Rechtvaardige verdeling • Pitch n.a.v. beleid (keuze) in je instelling 	<p>Stef Groenewoud Govert Buijs</p> <p>Jan Piet Vlasblom</p>
Dag 7 24 april	<ul style="list-style-type: none"> • Ethische bezinning en beleid (veranderkundig persp) • Persoon / personhood en identiteit) 	<ul style="list-style-type: none"> - Veranderkundig aanpak en seksualiteit in de instelling • Genderdysforie 	<p>Arthur Alderliesten Elise van Hoek Martin den Heijer</p>
Dag 8 8 mei	<ul style="list-style-type: none"> • Moreel Pluralisme • Methoden van moreel beraad 	<ul style="list-style-type: none"> • Moreel beraad – stappenplan • Moreel beraad – hermeneutische meth. 	<p>Stef Groenewoud Marije Stegenga, Reliëf</p>

Programma

Dag 1 – 16 januari 2023

Docenten: Stef Groenewoud, Henk Jochemsen

Centrale leerdoel(en): 1, 3, 4, 7, 8

Vorbereiding door deelnemers

Verplichte literatuur, video

- Jochemsen, H., Glas, G. *Verantwoord medisch handelen. Proeve van een christelijke medische ethiek*. Verantwoording nr. 13. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1997.
 - o Hoofdstuk 1: Onbehagen in de geneeskunde en medische ethiek (blz. 13-36).
 - o Hoofdstuk 2: De nood verlicht. Christelijke visie op menszijn en geneeskunst in een geschonden wereld
- Ten Have e.a. 2013. *Leerboek Medische Ethiek*. H2, H3 en H4 (p. 25 tm 100)
- Boer, Theo. Video: kan christelijke ethiek goede ethiek zijn? ([1](#)) [2018 Boer Youtube Christelijke ethiek - YouTube](#)
- Gerrit de Kruijf, "Waakzaam en Nuchter" (p. 178-208)
- Gilbert Meilaender. 2013. *Bioethics A primer for Christians*. H1 (p. 1-9)

Aanbevolen literatuur

- Jochemsen, H., Glas, G. *Verantwoord medisch handelen. Proeve van een christelijke medische ethiek*. Verantwoording nr. 13. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1997,
 - o Hoofdstuk 5: Stromingen in de ethiek (34 pag.).

Opdracht

1. Intakeformulier – vul het intakeformulier in en stuur dit uiterlijk 9 januari naar Arthur Alderliesten alderliesten@lindeboominstituut.nl
2. Beschrijf *in het intakeformulier* kort en bondig een casus (zie formulier)
3. Neem een voorwerp/symbool mee dat je in een voorstelronde kunt gebruiken omdat het iets over jou zegt.

Inloop (09:00-09:30)

Sessie 1 (09:30-10:45)

Min.	Docent, inhoud
25	Stef Groenewoud/Arthur Alderliesten, Jan Piet Vlasblom, Geert van Dijk Welkom, doel leergang: <i>inhoud, persoonlijke ontwikkeling, vitaliteit</i>
25	Stef Groenewoud Kennismaking, persoonlijke doelen en verwachtingen
25	Stef Groenewoud Inleiding: ethiek en moraal, tradities en stromingen in de ethiek

Sessie 2 (11:00-12:15)

Min.	Docent, inhoud
45	Henk Jochemsen Medische en verpleegkundige zorg en ethiek verbonden met cultuur - Historische noties en de opkomst van de bio-ethiek

15	Henk Jochemsen Vragen en discussie
15	Jan Piet Vlasblom, Geert van Dijk Uitleg narratieve wandeling

Lunch: 12:15-12:45

Narratieve wandeling 12:45 – 14:15

Sessie 3 (14:20-15:00)

Min.	Docent, inhoud
40	Stef Groenewoud Christelijke ethiek van de zorg: brede en smalle moraal, 'ethiek van de badkuip'

Sessie 4 (15:15-16:30)

Min.	Docent, inhoud
45	Stef Groenewoud en Henk Jochemsen Intervisie/casusbespreking (hoe stel ik me bij medisch ethische vragen op als christen) in groepjes van 3-4 personen
15	Stef Groenewoud en Henk Jochemsen Plenaire nabespreking
15	Stef Groenewoud Terugblik op eerste cursusdag, vooruitblik op volgende cursusdag

Dag 2 – 30 januari 2023

Docenten: Stef Groenewoud, Henk Jochemsen

Centrale leerdoel(en): 1, 4, 8

Vorbereiding door deelnemers

Verplichte literatuur:

- Over deep learning:
 - o H. Jochemsen, *Opdat het gras weer bloeie...Ontwikkeling, levenswetenschappen en religie*. Oratie. Blz 45-47
- Over het normatieve praktijkmodel:
 - o Henk Jochemsen, Roel Kuiper en Bram de Muynck *Een theorie over praktijken Normatief praktijkmodel voor zorg, sociaal werk en onderwijs*. P.1-36
- Over zorgethiek:
 - o Hopster, J., B. van der Schot, 2022. *Is het een goed idee om zorgverleners te vervangen door zorgrobots?* *Filosofie Magazine*, december 2022 p. 18,19
 - o Vorstenbosch, J. *Zorg, een filosofische analyse*. Hoofdstukken 1, 2 en 8. Boek is te downloaden via: <https://www.nieuwezijds.nl/boek/zorg/>

Aanbevolen literatuur

- Johan Hegeman, Margaret Edgell, and Henk Jochemsen. *Fragments from Practice and Profile. Christian Formation for Vocation*. P 1-29

Opdracht

- Lees de casus over / ethische reflectie op het fenomeen ‘zorgrobot’ (Filosofie Magazine) door en vorm je eigen mening met behulp van de literatuur
- Haal de door jou ingebrachte casuïstiek nog eens op (zie intakeformulier) en breng die evt. in in sessie 4

Inloop (09:00-09:30)

Sessie 1 (09:30-10:45)

Min.	Docent, inhoud
10	Stef Groenewoud of Henk Jochemsen Welkom, opening, opzet en doelen van de dag
50	Henk Jochemsen College: ‘De zorg als normatieve praktijk – het normatieve praktijkmodel’
15	Allen, olv Henk Jochemsen Vragen / discussie

Sessie 2 (11:00-12:15)

Min.	Docent, inhoud
45	Stef Groenewoud Zorgethiek als stroming binnen de ethiek van de zorg.
30	Allen olv Stef Groenewoud Gesprek over en zorgethische analyse van de casus ‘Zorgrobot’

Lunch: 12:15-12:45

Bewegen 12:45 – 13:45

Sessie 3 (14:00 - 15:00)

Min.	Docent, inhoud
60	Henk Jochemsen College: deep reflection

Sessie 4 (15:15-16:30)

Min.	Docent, inhoud
60	Allen olv Stef Groenewoud en Henk Jochemsen Oefenen met ingebrachte casuïstiek – deep reflection
15	Stef Groenewoud Terugblik op eerste cursusdag, vooruitblik op volgende cursusdag

Dag 3 – 13 februari 2023

Docenten: Stef Groenewoud, Jan Piet Vlasblom, Bert-Jan Heusinkveld

Centrale leerdoel(en): 2, 3, 4, 7, 8

Vorbereiding door deelnemers

Verplichte literatuur en video

- Over **theologische ethiek**
 - o Theo Boer: [Het christendom is geen hobby](#)
 - o Groenewoud, A.S. & T.A. Boer. *Ethiek en Empirie. Een kritisch ethische, gedeeltelijk onthechte interpretatie van ervaringen van nabestaanden van patiënten die euthanasie kregen*. Radix 48 | #3 | 2022 | p 156-167. Vooral de secties 3 en 4.
- Over **mensverbetering**
 - o Heusinkveld, B.J. *Mensverbetering via een technologische booster*. *Sophie*, 2022, 1: 21-25
 - o Kuiper, Roel, Putten, Robert van, Vogelaar, Maarten. *Durf te denken. Oriëntatie in geloof, wetenschap en cultuur*. Amersfoort/Amsterdam: ForumC/Buijten & Schipperheijn, 2015. Hoofdstuk 5: "wie is de mens?"
 - o Roothaan, Angela. "Niet in onze macht. Morele en spirituele betekenis van 'leven' in de westerse traditie." Boer, Theo en Roothaan, Angela (red.). *Gegeven. Ethische essays over het leven als gave*. Zoetermeer, Boekencentrum, 2003. 95-110.

Aanbevolen literatuur

- Over **mensverbetering**
 - o Heusinkveld, Bert-Jan. *De betere mens. Een medisch-ethisch kader voor mensverbetering vanuit christelijk perspectief*. Utrecht: Eburon, 2021; Deel IV, antropologisch concept, Conclusie en samenvatting, pag. 267- 283 (16 pag.).
 - o Düwell, Marcus. 'Menschenbilder und Anthropologie in der Bioethik', p. 25-33

Opdracht

- Lees de verplichte literatuur en kijk de video

Inloop (09:00-09:30)

Sessie 1 (09:30-10:45)

Min.	Docent, inhoud
10	Stef Groenewoud Welkom, opening, opzet en doelen van de dag
65	Jan Piet Vlasblom Bibliodrama I

Sessie 2 (11:00-12:15)

Min.	Docent, inhoud
75	Jan Piet Vlasblom Bibliodrama II.

Lunch (12:15-12:45)

Bewegen (12:45-13:45)

Sessie 3 (14:00-15:00)

Min.	Docent, inhoud
10	Stef Groenewoud College: Inleiding theologische ethiek, ethiek van de badkuip
50	Bert Jan Heusinkveld College: Theologische ethiek: ethiek door de heilsgeschiedenis

Sessie 4 (15:15-16:30)

Min.	Docent, inhoud
60	Bert Jan Heusinkveld (incl discussie en gesprek) Human enhancement/mensverbetering. Een ethische reflectie
15	Stef Groenewoud Terugblik op derde cursusdag, vooruitblik op volgende cursusdag

Dag 4 – 6 maart 2023

Docenten: Stef Groenewoud, Arthur Alderliesten, Theo Boer
Centrale leerdoel(en): 1,2,3,4

Vorbereiding door deelnemers

Verplichte literatuur:

- Over **menselijke waardigheid**:
 - o Frits de Lange, 2010. *Waardigheid. Voor wie oud wil worden*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2010. Hoofdstuk 2, hoofdstuk 7.
- Over **euthanasie**:
 - o T.A. Boer, 2022. *Eind Goed. Een protestantse kijk op euthanasie in Nederland*. Utrecht, Kok Boekencentrum. ISBN 9789043537087
 - o Alderliesten, A. & H. Jochemsen. *Goede zorg rond het levenseinde*. Rapport nr. 21 Lindeboom Instituut. Par. 3.1, 3.3 en 3.4
 - o Boer, T.A., A.S. Groenewoud & W. de Jonge, 2021. *Leven met Euthanasie. Geliefden vertellen over hun ervaringen*. Utrecht, Kok Boekencentrum. ISBN 9789043536745. De volgende casussen:
 - “Cornelia”, p. 67 ev.
 - “Susanne Brom”, p.98 ev.
 - “Lucy Dieleman”, p. 182 ev.

Aanbevolen literatuur en podcast:

- Alderliesten, A. & H. Jochemsen. [Goede zorg rond het levenseinde](#). Rapport nr. 21 Lindeboom Instituut. (vooral H3 en H7 aanbevolen!)
- Meilaender, G. 2009. *Neither beast nor God: the dignity of the human person*. New York, Encounter Books. Met name hoofdstuk 1,2, 6.
- Mijn verlangen, jouw verdriet. Wie mag er meepraten over euthanasie? Met Stef Groenewoud en Trijntje Scheeres-Feitsma, Podcastaflevering [Heilige Grond #18](#)

Opdracht

- Lees de verplichte literatuur
- Bereid je voor op de bespreking van de casussen.

Inloop (09:00-09:30)

Sessie 1 (09:30-10:45)

Min.	Docent: Stef Groenewoud
10	Welkom, opening
15	Recap van de stof tot nu toe Programma dag 4
30	Menselijke waardigheid – een veelzijdig concept
20	Medische beslissingen rond het levenseinde <ul style="list-style-type: none">- Euthanasie, Hulp bij Zelfdoding, Palliatieve Zorg, Palliatieve Sedatie- Burning truck case- Principle of double effect

Sessie 2 (11:00-12:15)

Min.	Docent: Arthur Alderliesten / Stef Groenewoud
45	Goede zorg rond het levenseinde

30	Euthanasie bij Dementie
----	-------------------------

Lunch: 12:15-12:45

Bewegen 12:45 – 13:45

Sessie 3 (14:00 - 15:15)

Min.	Docent: prof.dr. T.A. (Theo) boer
75	Euthanasie in Nederland: observaties van een RTE-lid

Sessie 4 (15:30-16:45)

Min.	Docent: Stef Groenewoud
45	Bespreking casussen " <i>Leven met euthanasie</i> " in groepen of plenair
15	Nabespreking plenair
15	Terugblik en vooruitblik - Schrijfofdracht (toelichting benodigde voorbereiding voor pitch dag 5)

Dag 5 – 20 maart 2023

Docenten: Stef Groenewoud, Bart Cusveller – Hogeschool Viaa, Zwolle

Centrale leerdoel(en): 2,3,5,7,8

Deze dag staat vooral in het teken van ‘beroepsethiek’ en meer specifiek van ‘professionele integriteit’. Gastdocent dr. Bart Cusveller, lector Zingevingsvraagstukken aan de Viaa hogeschool Zwolle zal met ons nadenken over de vraag: *‘Wat kan professionals in mensgerichte professies helpen om integriteitsvraagstukken in hun beroepspraktijken te herkennen en te hanteren?’*

Hij zal dat deels doen door stil te staan bij een onderzoek dat hij recent uitvoerde naar dit onderwerp, maar ook door met ons in te gaan op casuïstiek die we zelf meebrengen en/of ter plekke opdoen. Om je een idee te geven van het type vragen/casussen waarbij professionele integriteit in het geding is, volgt hier een deel van de inleiding van het onderzoeksrapport van dr. Cusveller:

“Een leerkracht die een leerling toch maar een voldoende geeft om die eindelijk eens van school af te laten gaan (De Volkskrant, 2011; Trouw, 2011). Een maatschappelijk werker die een greep doet uit de bankrekening die zij voor een cliënt beheert (Omroep Gelderland, 2019). Verpleegkundigen die in het patiëntendossier kijken van een televisieberoemdheid die is opgenomen in het ziekenhuis waar zij werken (Algemeen Dagblad, 2018). Een ouderling die een pastoraat begeleidt bij verlies en rouw heeft na zijn benoemingsperiode een seksuele relatie met haar (De Gelderlander 2020). Zomaar vier voorbeelden uit de media van gedrag door professionals dat ‘je gewoon helemaal niet kunt maken’.”

Natuurlijk zijn dit grote zaken, die hierbij in het geding zijn. Integriteitsvragen kunnen ook al zitten in kleinere dingen – schroom vooral niet om casuïstiek in te brengen! Deze dag willen we handvatten aanreiken om integriteitskwesaties te herkennen en er op een goede manier mee om te gaan. Daarnaast is de dag ook bedoeld om af te dalen naar onze dieperliggende drijfveren en overtuigingen: ‘Waarom ben je dit werk eigenlijk gaan doen?’ ‘Wat drijft je?’ Daarmee is het nadenken over professionele integriteit meer dan alleen maar nadenken over morele vragen bij ethische dilemma’s.

Twee andere onderwerpen staan deze dag ook op de agenda:

- Een *inhaalslag* op het college over *menselijke waardigheid en waardig sterven*. Op 6 maart hebben enkele van de deelnemers aangegeven dat de uiteenzetting over het gelaagde waardigheidsbegrip nog wat (te) ver van hen af bleef staan. Dat er behoefte is aan vertaling naar praktische voorbeelden. We zullen dit in sessie 1 gaan doen op een verrassende, interactieve manier!
- *De schrijfpdracht*. We vragen je een korte pitch voor te bereiden (2 minuten) over:
 - o het onderwerp
 - o de morele vraag
 - o het type document (beleidsstuk, essay, opinie-artikel, etc.)
 - o de opbouw van je stuk (aanleiding, morele vraag, evt. deelvragen, sub-paragrafen)Per deelnemer is er daarna 5 minuten om door te vragen en tips / adviezen te geven, etc.

Voorbereiding door deelnemers

Verplichte literatuur:

- B.S. Cusveller, J.P. Lassche-Scheffer, [Professionele integriteit in mensgerichte beroepen](#). Een kwalitatief veldwerkonderzoek.’ Viaa, 2020.
- Herlees de passages van het boek ‘Waardigheid’ van prof.dr. Frits de Lange (literatuur dag 4)

Opdracht

- Lees de verplichte literatuur
- Bedenk welke casus aangaande professionele integriteit je zou willen inbrengen in sessie 3. Schrijf deze casus beknopt uit en neem deze mee naar de collegedag op 20 maart.
- Bereid een korte pitch voor over je schrijfofdracht, te houden in sessie 4, zie hierboven.

Dagprogramma 20 maart:

Inloop (09:00-09:30)

Sessie 1 (09:30-10:45)

Min.	Docent: prof.dr. Stef Groenewoud
10	Welkom, opening
60	Recap menselijke waardigheid – een interactieve oefening

Sessie 2 (11:00-12:15)

Min.	Docent: dr. Bart Cusveller
75	Beroepsethiek – professionele integriteit <ul style="list-style-type: none">- Inleiding- Bespreking onderzoek <i>Professionele integriteit in mensgerichte beroepen een kwalitatief werkveldonderzoek</i>

Lunch (12:15-12:45)

Bewegen (12:45 – 13:45)

Sessie 3 (14:00 - 15:15)

Min.	Docent: dr. Bart Cusveller
75	<i>Casuïstiekbepreking 'beroepsethiek/professionele integriteit'</i>

Sessie 4 (15:30-16:45)

Min.	Docent: prof.dr. Stef Groenewoud
60	9 pitches en bespreking daarvan
15	Terugblik/evaluatie van de dag en vooruitblik naar de volgende dag.

Eindopdracht

De eindopdracht van de leergang kan in diverse vormen uitgevoerd worden:

1. Een **essay/paper** over een bepaald zorgethisch onderwerp (3000-3500 woorden). Opbouw: Inleiding met probleemstelling (bespreken met begeleider); Theoretische/ conceptuele achtergrond (verheldering van je belangrijkste begrippen, welke literatuur en welke theorieën/modellen/argumentaties je gebruikt); Je eigen betoog over het onderwerp, evt. bespreking verschillende posities met argumenten voor en tegen; conclusie, korte beantwoording van de vraagstelling met korte argumentatie met verwijzing naar vorige paragraaf.
2. Een **beleidsverslag** (2000-3000 woorden)/ voorstel m.b.t. iets in een organisatie, bijv. het opzetten van een moreel beraad of het thematiseren van een zorgkwestie. Op hoofdlijnen dezelfde opzet als essay/paper, maar de vraagstelling is een probleem/kwestie in je organisatie. Opbouw: Beschrijf de situatie in de organisatie, het hiaat of probleem, beschrijf hoe je het gaat aanpakken, welke bronnen en theorieën gebruik je, kom tot een zo helder mogelijk voorstel, met korte argumentatie, conclusie.
3. Een **reflectieverslag** (2000 woorden): met welke intentie en verwachtingen begon je? (zie je opgaveformulier), wat zijn je ervaringen geweest met de leergang, wat zijn je specifieke leerpunten geweest (zo concreet mogelijk) en wat heeft het met jou gedaan? Welke vorming heb je in de leergang opgedaan, zowel inhoudelijk als qua persoonlijke attitude en competenties? Wat heb je niet geleerd wat je wel had willen leren? Met welke theorie, benadering of thema kon je eventueel niet uit de voeten? Vormsuggestie: schrijf een brief aan 'jezelf' toen die deze leergang begon.
4. Een **opinieartikel** (750 woorden) voor 'seculiere' kranten als bijvoorbeeld Trouw, Volkskrant, NRC of evt. Het Parool of Algemeen Dagblad. Ook kun je denken aan een vaktijdschrift. Doel is om het artikel in elk geval in te sturen, ook al weet je nooit of het geplaatst gaat worden. Je schrijft zelf het artikel; de begeleider doet zoveel mee als jij wilt en wordt eventueel ook medeauteur.

Instructies met betrekking tot het proces (van toepassing op elk format):

- Schrijf een voorstel: wat wil je doen en wat is het onderwerp?
- Kerndocenten komen met een voorstel voor begeleider (een van de docenten); bij sterke voorkeur voor een bepaalde begeleider doen we ons best die te realiseren
- Bespreek de opzet met je begeleider voordat je echt aan de slag gaat; bespreek met je begeleider hoe vaak en/of in welke fasen je overleg wilt over je vorderingen
- Docenten: Arthur Alderliesten, Henk Jochemsen, Stef Groenewoud
- Deadline: 5 juni 2023.

Bij vragen: benader Stef Groenewoud, stef.groenewoud@radboudumc.nl